DE THUCYDIDE

SCRIPTORE

BELLI PELOPONNESIACI.

PARS II.

SCRIPSIT ET DEFENDIT

HENRICUS WUTTKE
DR. PHIL. M. L. A.

VRATISLAVIAE, 1840.
APUT M. FRIEDLAENDERUM.

§. 1.

Urbs Athenae, Thucydidis aetate prae ceteris Graeciae civitatibus tantopere florebat opibus, potentia, splendore, ut Graeciae quasi caput esset. Etenim cives sermone utebantur tam exculto ac perpolito ut eum ceteri Graeci imitarentur, mores urbani suavesque erant, animus auctus rebus contra barbaros gestis ad altiora tendebat, ars poetica in dies laetius vigebat, signis pulcherrimis statuisque Athenae magis magisque exornabantur. Favebant huic splendori libera civitatis conditio, crebrum cum coloniis commercium, frequens mercatura, affluentes denique sapientiae doctores. Unde magna nascebatur copia animum vario modo excolendi, summumque humanitatis apud Athenienses studium. Oblata autem hac opportunitate animum praeceptis institutisque philosophiae atque oratoriae artis erudiendi, quum inopes quoque et tenuiores Athenienses uterentur, Thucydidem, hominem summo loco ortum magnisque divitiis instructum, usum esse non

est, quod probem. Quod quum constet, tamen incertum, quorum institutioni puer traditus sit; varia enim eaque dubia narrantur atque ne eorum quidem, quae non abhorrere a vero videantur, possumus fidem confirmare [1]). Nam unum Anaxagoram Clazomenium philosophum illustrem (eundem illum, cuius impietas deos tollens Athenis vulgo diffamabatur), compertum habemus fuisse magistrum Thucydidis [2]), virum profecto egregium, qui excitaret pueri ingenium, mentemque acueret. Iam quantam ille noster disciplinam a c c e p e r i t, in medio relinquamus, quum qualem h a b u e r i t certo sciamus. Enim vero historia quam de tempore suo conscripsit, animi altitudinem iure nostro metiinur, eaque comprobatur ingenium quam maxime excultum. Etenim si ex rebus gestis animi constantiam moresque emendatos recte agnoscas, ex scriptis optime colligere possis, quid senserit de summis rebus, et quantopere vim iudicii excoluerit. Libros igitur a Thucydide conscriptos si respicimus, haud temere contendemus Thucydidem in excolendo ingenio tantum consequutum esse, quantum Graecis attingere concessum fuit. Neque exstitit, qui eum superaret.

Sed apud Graecos non pueri tantum adolescentesque salubri disciplina instituebantur, neque examine quodam feliciter superato finis imponebatur liberali studio, immo viri quoque gravitate atque auctoritate eximii doctissimorum hominum consuetudine diligenter utebantur, quo animum in diem magis erudirent. De Pericle Olympio hoc constat; neque de Thucydide est, quod dubitemus, quum Antiphontis Rhamnusii, viri

virtute et eloquentia pariter praestantis familiaris fuisse narretur [3]).

---

1) Varia quae de puerilis aetatis institutione traduntur, in examen vocantes, primum id in medium proferamus, quod Scholiastes et Aelius Aristides testantur Thucydidem simul cum Pericle doctorum virorum disciplina esse usum. Quod neque probari neque refutari potest. Ceterum disceptationem illam, quae exorta est de quaestione utrum Herodotus historiam suam universis Graecis publice recitaverit, recitantemque Thucydides admodum puer audiverit necne, quum de ea peculiari aliquo libello agere apud me constituerim, hoc loco silentio praetermittendam censui. —

Anaxagoram Clazomenium Thucydidis praeceptorem fuisse Antyllus retulit, rhetor et grammaticus (vide Marcell. §. 22.). — Docuit Anaxagoras Athenis philosophiam ab a. 456. a. Chr. n. (cfr. Diogenem Laert. II. 7. et Anaxagorae fragmenta a Schaubachio collecta, Lipsiae 1827. p. 15.) eiusque disciplina usos esse Periclem, Euripidem, Archelaum, Democritum, Empedoclem, Metrodorum, Socratem legimus. Petrus Camperus (in diatribe litteraria in Thucydidem et Ciceronis de eo sententiam, Trajecti ad Rhenum 1821. 8. p. 10 et 153.) Thucydidem philosopho illi iam ab ineunte adolescentia traditum fuisse et ex eius scholis consuetudinem quandam affectus mente regendi, severitatem omnino iudicii, non vero suavem et hilarem cogitandi rationem contraxisse contendit; itaque originem gravium illarum de rebus humanis sententiarum ab Anaxagora ducit. Philosophiae studio nostrum addictum fuisse ex indole orationum, quibus historiam suam amplificavit, collegit Heimannus de Thucydidis orationibus, Berolini 1833. cap. XVII. p. 35.

Aelius Aristides *ὑπὲρ τῶν τεττάρων* §. 131 Jebb.: *καὶ οὗτος* (Thucydides) *ὁ μάρτυς, ὦ χρηστέ, τῶν Ἀντιφῶντος ἑταίρων ἐστί.* Unde factum est ut quum plerique Thucydidem multa, quae ad artem oratoriam perti-

nerent, ab Antiphonte didicisse crederent, nonnulli tamen contenderent Antiphontem fuisse Thucydidis discipulum. Itaque Photius cod. 259.: *Καικίλιος δὲ Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν γεγονέναι φησὶ τὸν ῥήτορα·* et scriptor libelli de decem oratoribus in vita Antiphontis: *Καικίλιος ἐν τῷ περὶ αὐτοῦ συντάγματι Θουκυδίδου τοῦ συγγραφέως μαθητὴν τεκμαίρεται γεγονέναι.* Iam quum haec scriptoris incerti verba cum eo, quod ex Caecilio Photius indicat, bene congruant, retinenda est vulgaris lectio *μαθητήν*, pro quo viri docti (quorum agmen ducit Taylorus) ex quibusdam codicibus *διδάσκαλον* scripserunt, quo sententia in contrarium mutata cum ceteris de hac re testimoniis (quibus maiorem fidem tribuamus, siquidem Antiphontem natum esse circa Olymp. LXXIII. statuimus) consentiens fieret, quae collecta invenies apud Goellerum ed. 2. Thuc. V. I. p. 13. ann. 1. Sed vim omnium illorum studuit infringere Krügerus libello: Untersuchungen über das Leben des Thukydides, p. 31—37. Primum enim inde quod Cicero in illo libro, qui est de claris oratoribus c. 12. non dixit Thucydidem discipulum fuisse Antiphontis, rem esse valde ambiguam, colligi posse Krügerus existimavit, quamquam satis bene constat Marcum Tullium Ciceronem rerum graecarum non tam fuisse gnarum, ut, si quam ille rem quamvis occasione oblata tacet, eam aliquo iure possimus negare. At audiamus ipsa Ciceronis verba: „Huic Antiphontem Rhamnusium similia quaedam habuisse conscripta: quo neminem umquam melius ullam oravisse capitis causam, quum se ipse defenderet se audiente(?!), locuples auctor scripsit Thucydides.“ Quae quidem verba eius, quum consideramus, qua causa expostulemus ut Cicero his verbis referens dixisse optime pro se Antiphontem, debuerit indicare, eundem Antiphontem olim fuisse praeceptorem Thucydidis? Sed Krügerus errorem per Caecilium Calactinum ortum esse vult: quod iam Gottlebero placuit, qui quoniam Thucydides Antiphontem magnis exornat laudibus (VIII. 68.) suspicatus est,

scriptorem fuisse oratoris discipulum (pergit enim scriptor de decem oratoribus *ἐξ ὧν ἐπαινεῖται παρ' αὐτῷ ὁ Ἀντιφῶν*), et quae inde Caecilius coniecisset, pro certo tradidisse ceteros scriptores. Iam vero Caecilius Antiphontem Thucydidis sive discipulum sive magistrum fuisse (quod tradit scriptor incertus de decem oratoribus) ex laude a Thucydide illi tributa minime concludere potuit. Est igitur locus ille aliter interpretandus ita quidem, ut scriptor ignotus ipse addidisse putandus sit verba *ἐξ ὧν ἐπαινεῖται.* Accedit, quod praeter Caecilium Calactinum multi idem narraverunt, si fides habenda est Hermogeni *περὶ ἰδ.* II. p. 496. haec dicenti: *Θουκυδίδην Ἀντιφῶντος εἶναι τοῦ Ῥαμνουσίου μαθητὴν ἀκούω πολλῶν λεγόντων.* Contra Krügerus monet Caecilium Calactinum fuisse scriptorem satis levem: „Was bedurfte es anders, um die nichtige Vermuthung zur Thatsache zu machen, als dass ein Späterer blos angab: Caecilius sagt, dass Antiphon Lehrer des Thucydides gewesen sei. (Quod Photius fecit.) Wenn sich auf diese Weise die falsche Nachricht geltend gemacht hatte, so glaubten Spätere (scriptores Photio posteriores?) ohne Bedenken eine Angabe, die ihnen auf die Gewähr eines Caecilius überliefert wurde, da dieser, schon in Quinctilians Zeitalter nicht geringes Ansehn genoss; so ergiebt sich also, dass alle Zeugnisse (!), die den Thukydides zum Schüler des Antiphon machen, keine Zeugnisse sind.“

Quae si non refutavero, tamen levius disseruisse non videbor: coniectata sunt enim ista omnia. Et simili ratione p. 38. addubitat ille vir doctus, utrum Anaxagoras philosophus Thucydidis magister fuerit, necne, quoniam Marcellinus narret §. 22.: *ἤκουσε δὲ διδασκάλων Ἀναξαγόρου μὲν ἐν φιλοσόφοις, ὅθεν, φησὶν ὁ Ἄντυλλος, καὶ ἄθεος ἠρέμα ἐνομίσθη*: „Wohl möglich also, dass auch in dieser Nachricht eine aus dem Werke selbst gezogene Vermuthung zu einem Zeugnisse umgewandelt worden.“ Si quis vero tali ratione res indagari posse opinatur, is, modo velit, propter Marcellini verba §. 14.: *ἀπὸ τούτου*

οὖν κατάγεσθαί φασι τὸ Θουκυδίδου γένος καὶ μέγιστον τεκμήριον νομίζουσι τὴν πολλὴν περιουσίαν καὶ τὰ ἐπὶ Θρᾴκης κτήματα καὶ μέταλλα χρυσᾶ — — §. 15. *παρέσχε δ' ἡμῖν τὴν ἄλλως αὐτὸς ζήτησιν, μηδεμίαν μνήμην περὶ τοῦ γένους πεποιημένος* jure suo etiam possit negare, Thucydidem cognatum fuisse Miltiadi.

Locum Menexeni c. 3. *ἀλλὰ καὶ ὅστις ἐμοῦ κάκιον ἐπαιδεύθη, μουσικὴν μὲν ὑπὸ Λάμπρου παιδευθεὶς, ῥητορικὴν δὲ ὑπ' Ἀντιφῶντος τοῦ Ῥαμνουσίου, ὅμως κἂν οὗτος οἷός τ' εἴη Ἀθηναίους γε ἐν Ἀθηναίοις ἐπαινῶν εὐδοκιμεῖν·* de Thucydide non esse accipiendum apparet, quem Lampri discipulum fuisse aliunde non constat. Pertinere ad eum nuper contendit Carolus Theaenus Schoenborn: Ueber das Verhältniss, in welchem Platons Menexenos zu dem Epitaphios des Lysias steht, de qua dissertatiuncula Krügerus haec iudicat: „Was Schoenborn für seine Ansicht geltend macht, beruht, soweit es scheinbar ist, auf Missdeutung.“ Plura de ea vide apud Krügerum, Historisch-philologische Studien. Berlin 1837. p. 224. seq.

Recentiores scriptores de institutione Thucydidis varia narrant: Ulricius, Charakteristik der antiken Historiographie 1833. p. 189. auctore haud nominato contendit: „Thukydides war angesteckt von den Lehren der Sophisten, deren Schüler er war.“ At ipse (lib. III. 38.) eos non exornat laude, immo carpit. Ogienskius, Pericles et Plato. 1838. p. 64. „Certo animus edolescentis non Socraticae philosophiae et genuinae civili disciplinae sed rhetoricae Protagorae et Gorgiae simili operam dabat — — praepostero hoc virilitatis ambitionisque studio flagrans quam primum in civitate Atheniensium honores petebat, eumque virum ut exemplar imitandum sibi proposuit, qui tum Athenis plurimum valebat. Periclem admirabatur, eius quam simillimum se fingere studebat.“ Quod commentum est et somnium, cui nunquam fidem faciet Ogienskius.

Nec Camperus, quem supra laudavimus, probabit id, quod dicit: „quo maxima quaeque et praestantissima

appeteret, miro ardore et sophistas audivit publice dissentes et Antiphontem omnium maxime est admiratus. Itaque biennio excubiis agendis in vicinis quibusdam locis exacto, summam eloquentiae operam navavit magnasque in ea fecit progressus."

Simili hi levitate historiam maculant, atque **Rapinius** qui in comparatione Livii et Thucydidis (quae anno 1677. conscripta legitur in: Oeuvres de Rapin, qui contiennent les comparaisons des grands hommes de l'antiquité. 2. edit. à la Haye 1725. V. I. p. 162—268.) p. 185. dicit: „Le commerce qu'il eut avec Socrate, Platon, Critias, Alcibiade, Pericles et tous les grands hommes de ce siècle-là acheva de le perfectionner et de lui remplir l'esprit de ces grandes idées et de ces principes etc."

Restat, ut de institutione Thucydidis Aphthonii verba, quae in Progymnasmatis rhetoricis leguntur, afferam: *καὶ τοιοῦτος φανεὶς τρέφεται μὲν πολιτείᾳ καὶ νόμοις, ἃ τῶν ἄλλων ἀμείνω πεφύκασι, καὶ πρὸς ὅπλα καὶ νόμους ἅμα ζῆν ἐγνωκὼς, φιλοσοφεῖν ὁ αὐτὸς καὶ στρατηγεῖν ἐβουλεύσατο, οὔτε τοὺς λὸγους ὅπλων ἀποστερῶν, οὔτε τὰς μάχας ἐν μέρει τιθείς, καὶ μίαν ποιεῖται μελέτην, ὧν μίαν οὐκ εἶχε τὴν τέχνην, εἰς ἓν συνάγων, ἃ τῇ φύσει διέστηκεν.*

---

§. 5.

Res familiares Thucydides multum auxit ducta in matrimonium femina Thressa ex Scapteshyla urbe Thasia, quae dives admodum possidebat metalla auraria in Thracia [1]). Unde factum est, ut Thucydidis auctoritas in hac regione apud incolas permultum valeret, quam ibi iam propeterea magnam fuisse quod eius maiores olim potentes ea in regione fuerint, haud temere statuamus. Iam quum ex Thracia stirpem uxoremque duxerit, haud dubie saepe multumque hac in terra versabatur.

Anno 430. aut 429. a. Chr. n. Thucydides Athenis pestilentia illa, quae tunc grassabatur, correptus est [2]).

---

1) Metalla auraria Thucydides iam possidebat a. 424. a. Chr. n. quum esset dux classis. Ait enim ipse IV. 105.: *Βρασίδας—πυνθανόμενος—τὸν Θουκυδίδην κτῆσίν τε ἔχειν τῶν χρυσείων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θρᾴκῃ καὶ ἀπ' αὐτοῦ δύνασθαι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ἠπειρωτῶν.* Dotis nomine fodinas accepit et quidem (ut videtur) ánte bellum Peloponnesiacum exortum, de quo Marcellinus, qui rerum ordinem servat (cfr. Popponis Prolegom. V. I. p. 26. Goelleri V. I. p. 19.) §. 20. demum loquitur hisce

verbis: *ἠγάγετο δὲ γυναῖκα ἀπὸ Σκαπτῆς ὕλης τῆς Θρᾴκης* (quippe in quotidiano sermonis usu Thasus negligenter appellabatur terra Thracia, cfr. Plutarchi vit. Cimonis. c. 4. *Σκαπτὴ ὕλη — τοῦτο δ' ἔστι τῆς Θρᾴκης χωρίον,*) *πλουσίαν σφόδρα καὶ μέταλλα κεκτημένην ἐν τῇ Θρᾴκῃ:* quae verba, quum in prima nostri Marcellini parte legantur, fide sunt digna. Boeckhius in libro, qui inscribitur Staatshaushalt der Athener V. I. p. 335. de hac re dicit: „Am wahrscheinlichsten ist, dass Thukydides mit einer Einwohnerin von Scapte Hyle, deren Vorfahren vielleicht längst im Besitze waren, sie angeheirathet hatte." Contra Krügerus in libello: Leben des Thukydides p. 41. incertum esse dicit, num maiores uxoris Thucydidis iam pridem in possessione fuerint. At, si Thucydidis metallorum fodinas dotem accepit, habebat uxor eas a maioribus acceptas, nam femina auraria vix quaesivisset ipsa. Sed rem totam Krügerus his verbis negat: „Denn als die Thasier sich genöthigt sahen, die Bergwerke bei Scapteshyle den Athenern abzutreten, werden diese gewiss die Rechte einzelner nicht geschont, sondern das Ganze als Eigenthum des Staates in Anspruch genommen haben." Sed certe Athenienses devictis Thasiis (Thuc. I. 101.), iura privatorum hominum circa metalla aliqua certe ex parte respicientes non omnibus ademerunt omnia; deinde suspicemur feminae maiores, de quibus agimus, ab Atheniensium partibus stetisse aut forsan hospites sive amicos publicos (*προξένους*) fuisse, ob eamque rem iura servavisse, aut propter favorem aliquorum nobilium Atheniensium obtinuisse, ut metallis cedere non cogerentur. Utut est, hoc uno argumento Marcellini verba non refelluntur. Nonnulli viri docti, qui ad ipsa Thucydidis verba, se habuisse *κτῆσιν ἐργασίας* provocant, metalla a republica in perpetuum locata tantum fuisse statuunt (ex nostri temporis sermone „in Erbpacht gegeben").

Iam vero sunt, qui Thucydidem hanc possessionem heredidatis iure accepisse tradant. Quae quidem

opinio inde, quod Thucydides Cimoniae gentis agnatus fuit et quodammodo originem ex Thracia duxit, orta videtur. Quum enim maiores vixerint in Thracia, possessiones ibi sitas ab maioribus ei relictas esse existimant. In quibus sunt Plutarchus in vita Cimonis c. 4.: *διὸ καὶ Θουκυδίδης ὁ ἱστορικὸς τοῖς περὶ Κίμωνα κατὰ γένος προςήκων Ὀλόρου τε πατρὸς ἦν εἰς τὸν προγόνον ἀναφέροντος τὴν ὁμωνυμίαν καὶ τὰ χρυσεῖα περὶ τὴν Θρᾴκην ἐκέκτητο.* Marcellinus §. 14.: *ἀπὸ τούτου* (a Miltiade) *οὖν κατάγεσθαί φασι τὸ Θουκυδίδου γένος καὶ μέγιστον τεκμήριον νομίζουσι τὴν πολλὴν περιουσίαν καὶ τὰ ἐπὶ Θρᾴκης κτήματα καὶ μέταλλα χρυσᾶ.* Sed argumenta rerum non tam numeranda sunt, quam expendenda. Animadvertas igitur quaeso Marcellinum, §. 19. aliter dicentem, nostro loco non suam sed aliorum sententiam protulisse, quae quomodo oriri potuerit, apertum est. Contra vero vix potest intelligi, quo modo scriptores inducti potuissent statuere, metalla Thucydidi obtigisse dotis nomine, nisi veteres auctores id indicavissent. Atque etiam hoc diligenter tenendum est, Thucydidem haud dubie etiam sine uxoris opibus divitem ipsum fuisse, multaque nondum adjuncta sibi uxore possedisse in Thracia (respicias eadem Marcellini verba *καὶ τὰ ἐπὶ Θρᾴκης κτήματα καί μέταλλα χρυσᾶ*). Tum ita possint conciliari Plutarchi verba cum Marcellino, ut duplici modo, quae Thucydides in Thracia habuerit, acquisita fuerint, partim dotis nomine, partim hereditatis iure.

Iam illos quoque, qui metallorum heredem Thucydidem fuisse arbitrantur, Krügerus, Leben des Thukydides p. 41. impugnat et his duabus opinionibus, quae testimoniis certis fulciuntur, reiectis novam eamque auctoritate destitutam protulit, statuens Cimonem, qui regionem illam in Atheniensium potestatem redegit, occasione lucri acquirendi opportune oblata bene usum partem metallorum ad propinquos contulisse. En levi ex coniectura gravem Cimonis criminationem, eamque sine necessitate, sine teste! Cimo-

nem enim possessionibus bonisque Miltiadis patris liberatis Persarum imperio quam maxime divitem esse factum constat. Atque ut non constet, nonne peculiatus flagitium Cimonis adversarii ei opprobrio criminique vertissent? Nefas omnino est hominis nomen diffamare et sine argumentis testibusque vana coniiciendi libidine mores eius accusare tam graviter.

Ac Scapteshyle quidem coelo gravi fuisse perhibetur. Dicit enim Lucretius in carmine de rerum natura L. VI. v. 809. sq.:

Denique, ubi argenti venas aurique sequuntur,
Terrai penitus scrutantes abdita ferro,
Qualeis exspiret Scaptensula subter odores,
Quidve mali fit, ut exhalent aurata metalla? et q. s.

Itaque corriguntur, quae olim Ioannes Caselius dixit, Scapteshylam fuisse locum amoenum et salubrem, in *προλεγομένοις* in Thucydidis interpretationem editis Rostochii 1576. p. XLII.

2) Se pestilentia esse correptum ipse indicat describens illam in libro II. c. 48.: *ταῦτα δηλώσας αὐτός τε νοσήσας καὶ αὐτὸς ἰδὼν ἄλλους πάσχοντας.* Quaeras fortasse, quum omnes urbis incolae duro animo aegrotorum incuriosi (morbus enim contactu in alios transibat) a contagio maxima cum cura sibi caverent, utrum illi *ἄλλοι* morbo correpti, quos Thucydides se observasse dicit, amici propinquive Thucydidis fuerint, quorum valetudini serviens contagio morbi infectus sit, an accesserit ad aegrotos, ut exquireret naturam morbi, postquam ipse convaluerat? Sed huiuscemodi quaestiones, quamquam ultra se offerunt animo, quia testimonia desunt, solvi non possunt, nisi ab hominibus illis leviter vagantibus per vastam regionem coniecturarum, neque sunt eae magni momenti. Num in Thucydidem cadat, quod ait II. 51. *Ἐπὶ πλέον δὲ ὅμως οἱ διαπεφευγότες τόν τε θνήσκοντα καὶ τὸν πονούμενον ᾠκτίζοντο διὰ τὸ προειδέναι τε καὶ αὐτοὶ ἤδη ἐν τῷ θαρσαλέῳ εἶναι* nescimus, sed haud dubie de eo id valet, quod de exultanti

convalescentium gaudio ipse narrat: *καὶ ἐμακαρίζοντό τε ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ αὐτοὶ τῷ παραχρῆμα περιχαρεῖ, καὶ ἐς τὸν ἔπειτα χρόνον ἐλπίδος τι εἶχον κούφης, μηδ' ἂν ὑπ' ἄλλου νοσήματός ποτε ἔτι διαφθαρῆναι.* De hac pestilentia, quae non Athenis solis verum etiam in aliis Graeciae atque Italiae oppidis celebribus (veluti Romae v. Livii l. IV. c. 30.) grassabatur et quae bestias quoque avesque rapaces confecit (Thuc. II. 50.) vide Popponis Commentarios in Thucydidem (V. II. 1834. p. 245—256.) quibus pauca addamus. Iam initio saeculi septimi decimi medicis tam notabilis videbatur, ut de ea Venetiis in gymnasio ad Divi Marci Bibliothecam haberentur a Fabio Paulino Utinensi scholae (v. Praelectiones sive Commentarios in Thucydidis historiam, sive narrationem de peste Atheniensium ex ore Fabii Paulini, Venetiis apud Iuntas 1603. 4.). Varie morbum intellexerunt medici. Sunt, qui credant, fuisse typhum bellicum (ansteckendes Lazareth- und Lagerfieber) exortum aëre propter bellum et nimiam hominum in urbe degentium frequentiam depravato, inopia rerum, vitaque dissoluta. Quae opinio profecto est reiicienda quum morbus migraverit ex regionibus, in quibus bellum non gereretur (Thuc. II. 48.), tum quod scriptor noster carbunculos (c. II. 49. *φλυκταῖναι μικραὶ καὶ ἕλκη*) commemorat. A. Krauss, Med. Doct. in disquisitione de natura morbi Atheniensium a Thucydide descripti (Stuttgardiae 1831.) novum quoddam pestilentiae genus fuisse contendit quod appellat febrem aethiopicam putridam sive typhum pustulosum. Quod probavit Cl. Hecker. Sachs et Krause (Ueber das Alter der Menschenpocken) variolas veras esse dicit, Malfatti (in Hufeland's Journal der praktischen Heilkunde XII. 120.) scalatinas, morbillos, Webster et Smith febrem flavam sive pestilentiam occidentalem; pestilentiam nostram vulgarem esse docuit, qui Rostochii 1829. de peste Atheniensium scripsit, H. Grimm. Wawruch et Ochs (artis medicae principes de curanda febre typhode, Lipsiae 1830.) petechialem typhum, Wei-

kard (medizinische Fragmente p. 35.) vulgaribus sententiis decedens morbum epidemicum syphiliticum fuisse indicat. K: Sprengel denique (in: Bemerkungen zu Batemans Hautkrankheiten) et H. Häser (historisch-pathologische Untersuchungen, Dresd. et Lipsiae. 1839.) pestilentiam vulgarem orientalem esse contendit. Is T. I. p. 35. eam ita describit: eine Krankheitsform, die zu einer Zeit auftritt, in welcher der gesammte Lebensprozess der europaeischen Menschheit noch nicht fähig geworden ist, die volle Eigenthümlichkeit der Bubonenpest, welche auf der Höhe ihres universellen Verlaufes in dieser Zeit noch nicht angelangt ist (quae seculo VI. nostrae aetatis demum reperitur) in sich zu reproduciren: quam appellat: eine zu ihrer vollen Eigenthümlichkeit noch nicht entwickelte embryonische Bubonenpest. Rarus fortasse libellus, quem G. Nowackii liberalitate possidemus: Josephi Eyerel, Dr. et Prof., Thucidides (sic) von der Pest in Athen, aus dem Griechischen übersetzt mit Zusätzen und Anmerkungen und mit einem Anhang über die Pest in Egypten während den französischen Feldzügen von Paul Assalini, Vindobonae 1810. 8. pestilentiam, quae a. 543. p. Ch. n. per orbem Romanum grassabatur, illi similem ex Procopio affert.

---

§. 6.

Thucydides summos magistratus neque ambivisse videtur, neque potentiam apud cives captavisse, quamquam eum a republica administranda plane recessisse [1]) haud credibile est, quum esset inter opulentissimos cives, qui iam ex vetusta consuetudine atque ex reipublicae ratione rerum participes erant, tum quod ipse Periclem gubernatorem Atheniensium in praeclarissima illa apud cives habita oratione in hunc modum dicentem (L. II. 40.) inducit: *Μόνοι γὰρ τόν τε μηδὲν τῶνδε (τῶν πολιτικῶν) μετέχοντα, οὐκ ἀπράγμονα, ἀλλ' ἀχρεῖον νομίζομεν.* Inter quos perditos cives Thucydides vix voluerit se ipsum quoque censeri. Atque peritiam illam rerum publicarum permagnam, quam in historia a Thucydide conscripta ubivis agnoscimus, procul dubio, nisi curam reipublicae adhibuisset, sibi non comparavisset. Iam refert Dionysius Halicarnassensis Thucydidem publicis muneribus illis functum esse, qui usitati honores habebantur: quae eius verba si sunt pro veris accipienda [2]), certe ex iis nobis non licet colligere Thucydidem fuisse *γνώριμον ἄνδρα* (quippe quod aperte

negatur); etenim plerique apud Athenienses magistratus sortiti sunt, mero casu designante archontes, undecimviros, astynomos, agoranomos, logistas, alios.

Postea bello peloponnesiaco exorto ad res bellicas accessit et electus est a. 424. a. Ch. n. imperator, qui honos *χειροτονητός* fuit. Eumque iam ante hunc octavum belli annum rebus gerendis pugnantem interfuisse, non sine aliqua veri specie statuerimus, praesertim si forte huic suspicioni faveant verba, quae (I. 22.) de rebus belli fecit: *οἷς τε αὐτὸς παρῆν* [3]).

Neque particeps solum rerum gerendarum ipse fuit, sed animum quoque ad hoc bellum ex omni parte accuratissime cognoscendum attendit: namque ab initio, exorto statim bello, quum summum fore iudicasset, decreverat eius historiam conscribere. Per totum igitur bellum res, quae agebantur, pugnarum casus, orationes habitas, ducum denique mores civitatumque indolem magna cum cura atque diligentia, ut opus suum praepararet, observavit.

---

1) Marcellinus §. 23. *οὐκ ἐπολιτεύσατο δὲ ὁ συγγραφεὺς γενόμενος ἐν ἡλικίᾳ, οὐδὲ προςῆλθε τῷ βήματι.* Iam sunt, qui cur a republica gerenda recesserit, divinent, veluti Hobbesius, qui (in interpretatione Thucydidis anglica, Londini 1634.) eum singularis imperii admiratorem tum aurae popularis inconstantiam atque mobilitatem tum plebis voluntati ne obnoxius fieret metuisse existimat: in quo ingenium Hobbesianum facile agnoscas; et Levesquius (in interpretatione Thucydidis francogallica, Lutetiae Parisiorum 1795.) qui (V. I. p. IX.) scribit: Il ne se livra point aux affaires publiques et ne se montra ni sur la place ni dans

les tribunaux. La vanité de briller d'un eclat ephémère dans les assemblées était au-dessous de sa grande âme, cum quo Neophytus Duca (*Θουκυδίδου βίβλια μεταφρασθέντα, σχολιασθέντα τε καὶ ἐκδοθέντα ἐν Βιέννῃ* 1805.) consentit: *ἅτε δὴ τὸ ἐν βήματι ἐκ τῶν λόγων κροτεῖσθαι ἐφήμερον ἀγαλλίαμα δεύτερον τῆς φιλοσόφου τιθέμενος ἡσυχίας*. Sed hi et omnes, qui consentiunt, quae reipublicae vera esset indoles nescientes, oratores a rostris declamasse magis, quam ut civium utilitati consulerent enisos esse existimasse videntur. — Aderat haud dubie Thucydides, quum Pericles orationem illam funebrem haberet. Cfr. Kutzen: Perikles als Staatsmann, während der gefahrvollsten Zeit seines Wirkens. Breslau 1834. Beilage I. §. 11. p. 153 sq.

2) Vide Dionysium p. 770. Krügerus negat, Leben des Thuk. p. 43 sq. „Denn da er den Thukydides als undankbar gegen die Athener darstellen will, so konnte er, dem überhaupt die Wahrheit nicht sehr heilig ist, leicht sich verleiten lassen, was er etwa glauben mochte, als Thatsache auszusprechen, wenn nicht vielleicht auch er durch eine Verwechselung des Geschichtsschreibers mit dem Sohne des Milesias zu einer ungenauen Angabe verführt ist.“ Sed quae verba ex Suida laudavit, ea ne minimo quidem iure attulit. Dicit enim Suidas (quod ex Marcellino hausit, vide nostri libelli §. 1. p. 14.) de Thucydide: *ἦν πολὺς ἀκριβείᾳ πραγμάτων καὶ στρατηγίαις, καὶ συμβουλίαις καὶ πανηγυρικαῖς ὑποθέσεσιν*, quae ut de historia Thucydidis dicta, de orationibus illi insertis et de descriptionibus certaminum accipienda sunt. Sed Dionysius quum dicit *οὐ τῶν ἀπεῤῥιμένων ὄντα, ἀλλ' ὧν ἐν πρώτοις ἦγον Ἀθηναῖοι [στρατηγιῶν τε καὶ τῶν ἄλλων τιμῶν ἀξιοῦντες]*, quodammodo discrepat cum Scholiis ad Aristophanis Vespas v. 941.: *ὃς οὐδὲ πάντῃ γνώριμος ἐγένετο*. Vix vero multum tribues Ciceroni (de oratore l. II. c. 13. §. 56.) dicenti: „Atqui ne hunc quidem quamquam est in republica versatus ex numero accepimus eorum, qui caussas dictitarunt.“ — Cfr. nostrae disputationis §. 1. p. 9.

3) Cfr. Dionys. Halic. p. 770. — Cicero de claris oratoribus c. 11. hac de re probata laudatus silentium obtinuit.

Sed vide Scholia ad verba Thucydidis, quae commemoravimus: *στρατήγει γὰρ καὶ αὐτὸς ἕως τῆς τετάρτης ἱστορίας.* Quid vero antea in bello egerit et quibus rebus gestis interfuerit ex historia ab ipso conscripta nullo modo potest intelligi. Nam etsi copia atque diligentia exponendi interdum te commoveat ut suspiceris, rerum a se descriptarum ipsum scriptorem haud expertem fuisse: inanis tamen haec est opinio caretque ratione idonea. Quapropter ne tali specie decepti aliquid proferamus, cavimus diligenter. Etenim si verbi causa descriptionem accuratissimam et singularum multarum rerum narratione conspicuam consideras (illam puta, qua refertur quo modo Demosthenes pugnaverit contra Ambraciotas) caussa adest, cur scriptorem non fuisse cum Demosthene statuamus; vide III. 113. fin.

---

§. 7.

Athenienses belli tempore potentissimos quosque, si modo idonei haberentur, iis terris in quibus opibus pollebant valebantque auctoritate, imperatores praeponere solebant, quo maius inde oriretur rebus gerendis auxilium sibique certior esset spes eventus. Itaque Thucydidem Olymp. LXXXIX. 1. anno 424. a. Ch. n. rebus Thraciis[1]) classique, quae tum prope Thasum insulam stationem habebat, praefecerunt, ut imperio Atheniensium oras finitimas servaret, quarum cura res fuit summi momenti. Duplex enim caussa maxime adhortari videbatur, ut tenerent illas terras subditasque tuerentur. Nam Atheniensium vis roburque non terra Attica ipsa constabat, sed continebatur coloniis, subditis urbibus sociisque, per quos longe lateque dominabantur; frequenti insuper cum illis commercio augebantur et spes singuli cuiusque civis et aeraria reipublicae. Hos igitur socios ne amitterent,

diligentissime cavebant. Sed quum vel ea causa vehementissime admonere videretur, ut oppida, quae in Thracia atque Macedonia sita erant, conservarent, gravior tamen accessit. Attica enim frequentissimo hominum conventu nimis impleta incolis fuit, celeberrima urbs Athenae. Id quod effecit, ut fruges, quae colebantur in Attica, non sufficerent ad victum cultumque hominum sustentandum; qua propter permultum frumenti (et tamen Athenis, si ceteram Graeciam respicis, annonae caritas semper fuit) ex coloniis atque ex terra sociorum, maxime vero ex Thracia et Byzanto Athenas adportabatur. Atqui Athenienses, quum bello exercitus Peloponnesiorum crebro in Atticam irrumperent proximique Thebani infestissimi sibi essent, haud raro inhibiti sunt, quominus finitimam terram adeuntes commercio ex illa quae sibi necessaria essent transportarent. Spes sola in mercatura, quae per mare exercebatur, fuit; itaque, si impediti essent frumento ex Thracia superiori advehendo, gravissimum periculum metuendum erat; nam tum rei frumentariae inopia fameque pressos se hostibus resistere vix posse intelligebant. Atque illo quidem tempore Athenienses, devictis Corinthiorum et Peloponnesiorum classibus, mari dominabantur: cavendum igitur hoc potissimum iis erat, ne terrestri via per Thessaliam et Macedoniam exercitus Lacedaemoniorum ad illas, quas diximus, terras pervenirent, easque in ditionem suam redigerent. Verum enim vero propter indolem terrae unum tantum iter in Thraciam ferebat, quippe Strymon fluvius 2) Macedoniam secabat, quem ponte iniecto

apud Amphipolin urbem [3]) transire licebat, alibi et montibus et paludibus obstantibus [4]). Cuius regionis opportunitas Atheniensium animos iam multis annis ante maxime incitaverat, expeditiones ut eo mitterent et capta Eïone, emporio prope mare ad sinistram Strymonis ripam sito, colonias in interiorem Thraciae regionem deducere conarentur: quod tamen demum anno 437. bene iis successit. Iam Amphipolim oppidum diligenter custodiebant, quod, sicuti diximus, viam in Thraciam fere clauderet. Itaque anno 424., quo Thucydides in Thracia navalibus ceterisque rebus praefectus est, Eucles, qui simul cum Thucydide *στρατηγός* erat, Amphipolim oppidum gubernavit *φύλαξ τοῦ χωρίου*.

Sed eo tempore (Olymp. LXXXIX.) **Brasidas** dux Spartanorum fortissimus locum, ubi bellum gereretur, mutare coepit [5]). Is, expeditione magna in regione illa, quae iacebat inter Corinthum et Sicyonem, caute adparata [6]) transiit Thessaliam cum exercitu, intravitque primum Macedoniam ad ea oppida expugnanda, quae in Chalcidice sita erant. Res condicta erat cum Perdicca Macedoniorum rege, Atheniensium imperium metuente [7]), prospereque successit superatis a Brasida haud parvis in itinere difficultatibus et adiuvantibus eum Chalcidensibus permultis, qui ab Atheniensibus deficere cuperent. Quo rerum eventu excitatus Brasidas ex Arne urbe festinato agmine accessit ad Amphipolim, cuius incolarum pars, veteris Argili olim cives, commota suo et Perdiccae studio se Lacedaemoniis auxilio fore pollicita erat. Argilenses ipsi,

Atheniensibus semper infesti, Brasidam in oppidum suum, quod non multum a Strymone flumine distabat, receperunt eiusque exercitum eadem illa nocte, qua venerat, ad pontem duxere, qui iniectus fuerat Strymoni, ad quem Brasidas priusquam dies illuxerat, pervenit. Erat eo tempore ante pontem, quo amnis iungebatur, castellum parvum, sive custodia [8]. Sed Amphipolitani, qui ibi stationem agebant, improvidi tumultus adventu Lacedaemoniorum repentino oppressi sunt. Ingens enim nix impediverat, quominus nuntium de Brasidae agmine acciperent et frangebatur vis resistentium fraude proditorum. Itaque Brasidas capto ponte exercitum trans Strymonem duxit atque omnia, quae ante moenia Amphipolis erant, celeriter occupavit, dum Amphipolitani quicunque possunt ex agro in oppidum confugiunt. In urbe ipsa perturbatio maxima, trepidusque terror, sed brevi et Athenienses, qui aderant, et qui iis favebant (maior pars incolarum erat) armis captis, ne statim a proditoribus aperirentur Spartanis portae urbis, impediverunt. Interim distrahebatur diripiendo atque praedando miles Brasidae, isque castris ante urbem positis tempus perdidit, exspectans, quid illi facturi essent, quibuscum conspiraverat. Sed iam Atheniensium factio in urbe superior evaserat et auctore Eucle imperatore ad Thucydidem miserat, qui auxilium adferret; quae res, nuntiata Brasidae, animo eius terrorem iniecit haud parvum, scilicet ne Thucydidis adventu turba Amphipolitanorum mobilis spe auxilii incitaretur in Lacedaemonios neve accideret ut illius viri gratia Thracum exercitus conveniret,

quo Amphipolis rursus liberaretur. Qua de caussa urbe quam celerrime potiri decrevit lenissimis conditionibus urbis tradendae propositis hisce: ut qui vellet manere in urbe remaneret, qui nollet, intra spatium quinque dierum emigraret portaretque sua secum omnia. Quae conditiones animum multitudinis in contrarium immutaverunt, quum pauci tantum commorarentur in urbe cives Attici generis iique perturbatione pavidi essent, maximae vero parti incolarum, quae mixta erat origine, melius visum est acceptis conditionibus cedere, quam incerta auxilii spe summum experiri pesiculum. Porro amici Spartanorum, quorum numerum haud parvum fuisse quum Amphipolitani res publicas non ex suo, sed ex Atheniensium arbitrio instituere antehac coacti essent, verosimile est, summo opere id agebant, ut urbs propere traderetur in ditionem hostium. Frustra contra enixus est Eucles, trepidante multitudine nec eius voces excipiente nec consiliis obtemperante. Tradita urbs est Brasidae.

Interim nova rerum facies. Thucydides, qui tunc apud Thasum 9) erat, accepto periculi nuntio septem navibus quas forte habebat quam velocissime in Strymonem tendit, ut Amphipoli priusquam traderetur praesidium collocaret regionemque tueretur. Quod si non posset, Eïonem tamen custodire statuit. Sed quum sero, vespertino tempore, ad Eïonem pervenisset, Brasidas eadem illa die Amphipolim occupaverat et iam moliebatur Eïonem quoque expugnare. Quod quominus fieret Thucydides prohibuit. Is statim quaecunque ad

servandum oppidum et in periculum imminens et in futurum tempus prodesse possent, diligentissime apparavit excepitque eos, qui secundum conventum cum Brasida factum Amphipolim ipsam agrumque reliquerant.

Dum haec Thucydides agit, Brasidas velocissime cum multis navigiis flumine secundo Strymonem devexit ut Eïonem quoque praeoccuparet. Repente igitur quum veniret urbem capturus, utpote dux prudentissimus, omnia bene disposuit. Dum enim illud terrae porrectae spatium, quod interiectum inter fluminis ostium atque urbis murum erat, obsidere studet, ab altera parte urbem ipsam vi ingreditur. Sed utroque loco repulsus urbe potiri non valuit. Tum Brasidas re desperata ab oppugnatione destitit, omniaque ad conservandam tantum Amphipolim instituit cuius urbis recuperandae Thucydides periculum non fecit. At mox Perdiccas rex Brasidam victorem visitavit, cuius res interea ubique prospere processerunt. Multae enim urbes, quae dominationi Atheniensium subditae erant, ab iis, quos devictos esse putarent, desciverunt, liberam conditionem se nacturos esse credentes. Vi nonnulla oppida Brasidas cepit et, quamquam omnibus liberam civitatem se redditurum esse velleque ut omnis civitas, quae secum faceret, sui iuris esset, solemni modo iuraverat, Amphipoli urbi Clearidam Spartanum praeposuit. Idem ceteris urbibus accidit. Ita hoc et sequenti anno in Chalcidice et in Thracia inferiori Spartani victores evaserunt.

Quarum rerum nuntius quum Atheniensibus afferretur, tristitia omnium animos adfecit. Amissa enim Amphipoli et sociis et opibus destituti sunt proditorumque perfidae menti stimulus insuper addebatur metuendus, quum et sociorum inconstans multitudo in deteriorem partem versa esset. Via porro in superiorem terram hostibus iam patefacta erat. Permagnum profecto acceperant detrimentum!

Tunc vero Athenis Cleon cerbo maxime polluit. Acer homo summo vigore ac fervore intentis omnibus civitatis nervis bellum [10]) geri voluit populusque ei assensus est victoriarum quoquo modo comparandarum cupidus. Eos igitur viros, quorum culpa iacturam acceperat, punivit severe, ita ut damnaret eos etiam imperatores, qui pugnaverant fortuna adversa [11]), in quo plerumque aliquid damni negligentiae ducis crimini verti potest [12]). Quae gerendarum rerum militarium ratio, spectata illa reipublicae francogallicae gloriosissima aetate, quae ante nostros fere oculos versabatur, imperatorum animos vehementissime excitat, ut in superandis periculis omnia, quaecunque possint, strenue gnaviterque conentur, scilicet ne desidiae aut ignaviae (quae civitati proditionis loco est) opprobrium nomini famaeque suae contrahant. Nimirum plebs in malo rerum eventu semper proditorem odoratur, nisi est perspicua summa virium contentio.

Quae quum ita sese haberent Thucydides quoque propter Amphipolim amissam, quam tueri de-

bebat, in exilium eiectus est[13]) et omnino ex illo tempore Athenienses suspicione infidelitatis commoti ad condemnandos eos Thraces, qui accusarentur proditionis, inclinatiores fuerunt [14]).

---

1) Thucyd. IV. 104.: *ἐπὶ τὸν ἕτερον στρατηγὸν τὸν ἐπὶ Θρᴀ́κης, Θουκυδίδην.* Duo igitur duces his regionibus praefecti erant, quorum alter (*ἕτερος στρατηγὸς*). Eucles quidam fuit, a Thucydide paulo ante commemoratus.

2) Qui nunc Struma sive Carasu nominatur. Totam hanc regionem, qualis nunc est, descripit Cousinéry in libro eruditionis pleno: voyage dans la Macédonie. Idem eam ligna navibus aedificandis maxime utilia large praebere tradit.

3) Olim *Ἐννέα ὁδοί*: ruinis et vico parvo, qui ibi est, nunc nomen est Emboli sive Iamboli.

4) Thucyd. IV. 108.

5) Thucyd. IV. 80.

6) Thucyd. IV. 70.

7) Thucyd. IV. 79. cfr. 82. 103. Macedoniae regem tum id egisse ut suum imperium remota metuenda Atheniensium dominatione usque ad mare proferret, tum etiam quanti momenti esset urbs Amphipolis, bene intellexisse, constat.

8) *Φυλακὴ δέ τις βραχεῖα καθειστήκει*, Thucyd. IV. 103.

9) Thucyd. IV. 86. 87. 88. 132.

10) Cf. verbi causa Thucyd. III. c. 36—40. Ac de Cleone quidem, quoniam eius mentionem feci, cave ne sequaris disputationem

splendido sermone compositam atque a multis laudatam viri eximii Friderici Körtümii iniquissime ea in re iudicantis, quae legitur in: Philologische Beiträge aus der Schweiz 1819. p. 35—68. Iis vero, quae de Cleone I. Gustavus Droysenius (des Aristophanes Werke übersetzt, 1837. V. II. p. 282—307.) disseruit, ex omni parte assentior, quamquam in eo errat, quod ruinam Atheniensium arbitratus est instituto regio imperio potuisse averti.

11) Quapropter iam antea a. 426 Demosthenes dux fortis et prudens vir post illam expeditionem in Aetolos, quae secus ceciderat, poenae metu commotus Athenas redire non est ausus. Thuc. III. 98.

Henr. Dodwellus in libro qui est de veteribus Graecorum Romanorumque cyclis ed. Oxonii 1701. 4. p. 742. in testimoniis additis ad Meursii libros de Archontibus, fragmentum quod agit de expeditionibus Atheniensium in Chersonesum Thracicam propter Amphipolim condendam institutis, edidit. In quo haec verba leguntur: *τρίτον δὲ μετὰ Εὐκλέους καὶ Θουκυδίδου, τέταρτον δὲ μετὰ Κλέωνος ἐπὶ Ἄρχοντος Ἀλκαίου. κ. τ. λ.*: Scholiastes vetus in Aeschinis verba *Ἐννέα Ὁδῶν* (ex oratione *περὶ παραπρεσβείας*) e codice Edvardi Bernardi Prof. Oxoniensis. „Is olim fuerat Iosephi Scaligeri, qui sua manu haec aliaque ad oram Codicis excussi descripserat.“ Scholia laude magna exornat Dodwellus, sed ipse dolet Scaligerum fontem, unde Scholia habuerit, non indicavisse. An ille ipse composuerit, quae in codice adnotata legit Bernardus? Utut est, his verbis Radulphus Rochettus Histoire critique de l'etablissement des colonies grecques T. IV. expeditionem aliquam Thucydidis filii Melesiae Periclis aemuli indicatam esse existimat, quemadmodum p. 32. 33. dicit: „Et je suis surpris quelque jugement qu'on en doive porter que l'idée

de ce rapprochement ne soit pas venue au savant Dodwell, qui avait tous les textes sous les yeux.“ Nos vero miraremur si doctus vir Dodwellus istum fuisse adversarium Periclis esset suspicatus; Radulphum Rochettum (quamquam quod ad Cleonis expeditionem attinet p. 11. recte iudicantem) potius errasse, quum Scholiastes loquatur de Thucydide nostro et de rebus a. 424. a. Ch. n. gestis, bene animadvertit Kutzenius in eo libello, qui est de Atheniensium imperio Cimonis atque Periclis tempore ad Strymonem fluvium constituto p. 17. Nimirum confundit Scholiastes consilia coloniae condendae cum expeditionibus militaribus in auxilium Amphipolis institutis, qualis fuit Thucydidis a. 424. Talis enim Cleonis quoque expeditio.

12) Egregie laudat Krügerus (Leben des Thuk. p. 46.) verba Demosthenis Lept. 79. p. 481. *μίαν μὲν πόλιν εἰ ἀπώλεσεν ἢ ναῦς δέκα μόνας περὶ προδοσίας ἂν αὐτὸν εἰσήγγελον οὗτοι καὶ εἰ ἑάλω, τὸν ἅπαντ' ἂν ἀπολώλει χρόνον.*

13) *Τὸ πρῶτον ἀτύχημα εἰς ἁμάρτημα μεταλαβόντες φυγαδεύουσιν αὐτόν*, Marcellinus §. 23. cfr. ibid.: *ἀρχέκακον ἀρχὴν παραλαβὼν ἀπὸ γὰρ ταύτης φυγαδεύεται*, falsum Marcellinum §. 46: *ἐφυγαδεύθη ὑπ' Ἀθηναίων διαβάλλοντος αὐτὸν τοῦ Κλέωνος.* Incertus scriptor de vita §. 3: *αἰτίαν ἔσχε προδοσίας ἐκ βραδύτητός τε καὶ ὀλιγωρίας.* Insulsum vero est, quod Ogienskius (Pericles et Plato p. 69.) dicit: „Thucydides argui potest clandestini cum Brasida pacti, secundum quod Amphipolitis auxilium retardatum sit.“ Cur enim proditor Eïonem reservaverit? Atque unde factum ut postea non steterit a Lacedaemoniorum partibus? Temere alii in voluntarium exsilium Thucydidem ivisse statuunt. Krügerus, Leben des Thukydides p. 60: „da er wahrscheinlich

nicht eigentlich verbannt worden war." Contrarium hoc est iis, quae diserte affirmant testimonia, quae protulimus, verbi causa Marcellini §. 23. *τῆς μὲν ἁμαρτάνει, Ἠϊόνα δὲ τὴν ἐπὶ Στρυμόνι λαμβάνει· ἀλλὰ καὶ οὕτω — φυγαδεύουσιν αὐτόν·* Rem certiorem reddunt Cicero de oratore II. 31.: „Hos libros tum scripsisse dicitur, quum a republica remotus atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset." Plinius histor. natur. VII. 31.: „Thucydidem imperatorem Athenienses in exsilium egere." Krügerus eo tantum argumento usus est, quod Thucydides dicat, se exsulem vixisse: „ohne zu bestimmen, ob dieselbe (Verbannung) eine freiwillige oder als Strafe über ihn verhängt gewesen sei." Leben des Thuk. p. 47. At eius ipsa verba *καὶ ξυνέβη μοι φεύγειν τὴν ἐμαυτοῦ ἔτη εἴκοσι μετὰ τὴν ἐς Ἀμφίπολιν στρατηγίαν·* V. 26. quum plerumque de exsulibus taceat, videntur quodam modo confirmare opinionem vulgarem deductam ex fontibus. Sed tamen Krügerus pergit: „wäre der Geschichtschreiber wirklich vom Volk verbannt worden, so müsste man annehmen, dass eine Milderung der gesetzlichen Strafe eingetreten sei." Quibus quid voluerit, non intellexi; nam Athenienses Thucydidem absentem vita privare non potuerant, nec si potuissent, voluissent. Id enim eo tempore non fuit ex more Atheniensium.

*

Cl. Henricus Dodwellus in annalibus Thucydidis et Xenophonteis Oxonii 1702. editis p. 24. haec habet: „Erat delictum Thucydidis leve; qui quamquam tarditate sua amisit Amphipolim, sic tamen satis opportune adfuerit servandae Eïoni. Atque ita sensisse Thucydidis cives e poenae levitate colligimus, quae tanta erat, ut grammaticis iunioribus pro Ostracismo haberetur. Bonorum iacturam fecit plane nullam."

Thucydidem ut exsulem bona et possessiones, quas in patria habuerit, omnes amisisse et eas redactas esse in publicum, nisi quas cura amicorum servaverit, viri docti putant. Goellerus p. 30. existimat Brasidam propinquam fodinis regionem totam in Spartanorum ditionem redegisse, atque ita servasse Thucydidem metallorum possessionem secureque potuisse ibidem commorari. Sed quum earum rerum auctores nobis desint, omnino iure quodam de iis disputari posse non arbitror. Fortasse retinuit fodinas (quoniam non in Attica sitae erant), nam exsul inopia rerum non est pressus, sed multas divitias in exquirendis rebus gestis consumpsisse magnaque itinera fecisse fertur. Ceterum si ea, quae scriptor de se dicit V. 26. *καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις* latius interpretari nobis liceat, post exsilium constitutum rebus Atheniensium (et si non in Attica ipsa) tamen interdum adfuisse videatur.

Davidis Heilmanni coniectura (Kritische Gedanken von dem Charakter und der Schreibart des Thukydides Lemgo. 4. p. 17.) hoc loco afferenda est haecce: Da erhellet, dass Thukydides von Anfang des Krieges an die Nachrichten von beiden Theilen gesammelt und zwar von angesehenen Personen, die der Sachen kundig sein konnten, so hat dieses vielleicht den Verdacht der Athener auf ihn laden oder bestärken können, dass er mit dem Feinde in einem unerlaubten Verständnisse stehe, daher der Verlust von Amphipolis ihm gedachte Landesverweisung desto eher zuziehen können.

14) Athenienses post illud tempus suspiciosos fuisse in Thraces ex Aristophanis comoediis intelligi potest, quum ex illa eius fabula, quae Pax est inscripta (v. 287. 288.) tum ex Vespis, in quibus (v. 286—290.) iudices et parati ad iudicia exercenda et cupidi damnandorum reorum collegam his verbis admonentes inducuntur:

Ἀλλ' ὦγαθ' ἀνίστασο μηδ' οὕτως σεαυτὸν
Ἔσθιε, μηδ' ἀγανάκτει
Καὶ γὰρ ἀνὴρ παχὺς ἥκει
Τῶν προδόντων τἀπὶ Θρᾴκης
Ὃν ὅπως ἐγχυτριεῖς.

---

§. 8.

Viginti annos Thucydides exsul egit. Summum per hoc tempus studium ei fuit exquirendi omnia, quae ad res bellicas tum gestas pertinerent. Quapropter percontatus est et Athenienses et hostes eorum. Ipse narrat se in utraque parte adfuisse, maximeque (quippe in exsilio erat) apud Peloponnesios, V. 26.: *καὶ γενομένῳ παρ' ἀμφοτέροις τοῖς πράγμασι καὶ οὐχ ἧσσον τοῖς Πελοποννησίων διὰ τὴν φυγὴν καθ' ἡσυχίαν τὶ αὐτῶν μᾶλλον αἰσθέσθαι* [1]).

Iam ut regiones, in quibus bellum singulis annis gereretur, resque ipsas gestas melius perspiceret itinera fecit multa magnamque consumpsit pecuniam [2]). In **Siciliam** [3]) igitur (in qua terra ab anno 415. a. Ch. n. summa belli fuit) se contulisse atque in **Italia** [4]) quoque longum tempus videtur versatus esse. Etiam in **Aegina** [5]) insula, ut ex propinquo apparatus belli cerneret, commoratus esse fertur. Haud dubie in

Peloponneso quoque multum fuit. In **Thracia** denique diu vixit praesertim Scapteshylae [6]), in qua regione eo tempore Atheniensium imperium parum auctoritatis habuisse videatur.

---

1) Citare igitur potuit I. 9.: *λέγουσι δὲ καὶ οἱ τὰ σαφέστατα Πελοποννησίων μνήμῃ παρὰ τῶν πρότερον δεδεγμένοι.*

2) Exsul res in bello gestas Thucydides melius potuit spectare atque interrogatis earum testibus, quaecunque voluerit, percipere quam si in statione ipse gessisset bellum aut Athenis vixisset inter Athenienses solos. Verum tamen temere **Levesquius** (Histoire de Thucydide traduite, Paris, l'an IVme de la république, V. I. p. X.) cogitans morem eorum, qui nostro aevo scribunt ephemerides publicas, dicit: Il paya dans les diverses républiques belligérantes des personnes chargées de lui fournir des notes et des mémoires.

Sed eodem tempore Thucydidem augendi divitias minus etiam liberales vias esse persequutum legimus apud Marcellinum §. 24.: *γενόμενος δ' ἐν Αἰγίνῃ μετὰ τὴν φυγὴν ὡς ἂν πλουτῶν ἐδάνεισε τὰ πλεῖστα τῶν χρημάτων*: narratio profecto satis mira quae a plerisque viris doctis impugnatur atque, etiam si eam verbis scriptoris ignoti de vita Thucydidis §. 7 et 8.: *φεύγων δὲ ἐν Αἰγίνῃ διέτριβε κᾀκεῖ λέγεται τὰς ἱστορίας αὐτὸν συντάξασθαι τότε δὲ τὴν φιλαργυρίαν αὐτοῦ μάλιστα φανερὰν γενέσθαι, ἅπαντας γὰρ Αἰγινήτας κατατοκίζων ἀναστάτους ἐποίησε* confirmari arbitreris, eorum de ea iudicio non reiecto nobis quoque improbanda videtur et quidem hanc potissimum ob caussam quod Thucydides, quamvis non prodigum hominem sed eum tantum, qui rebus familiaribus bene consuleret, civem bonum summo iure censuerit (vide L. VI. 9. 12. II. 40.), innocentiam vitae iustis laudibus effert atque

in annalibus eam rerum humanarum despicientiam ubique probat, quae virum sapientem maxime decet. Sed si quis contendat, moribus nonnumquam repugnare verba, eum monitum volumus, antiquos, vivendi ratione plane diversa a nostra simpliciores omnino fuisse, adeo ut tacerent quae non revera sentirent probarentque vita. Atque si diligenter reputas scriptorem conviviis eos excepisse, qui rebus bellicis ipsi interfuissent easque narrarent, multumque iis esse largitum, ipse intelliges haud congruere eundem esse pecuniam foeneratum. Iam vero quum Marcellinus, quippe qui §. 20. asserat *τοῦτον δὲ τὸν πλοῦτον λαμβάνων οὐκ εἰς τρυφὴν ἀνήλισκεν, ἀλλὰ — προελόμενος συγγράψαι αὐτὸν* (*τὸν πόλεμον*) *παρεῖχε πολλὰ τοῖς Ἀθηναίων στρατιώταις καὶ τοῖς Λακεδαιμονίων καὶ πολλοῖς ἄλλοις, ἵνα ἀπαγγέλλοιεν αὐτῷ βουλομένῳ συγγράφειν τὰ γενόμενα κατὰ καιρὸν καὶ λεγόμενα ἐν αὐτῷ τῷ πολέμῳ* sibi ipsi repugnare videtur, tum unde haec mala fama, qua de agimus, orta sit, scriptoris de vita ignoti verba suspicionem quandam movent satis probabilem. Egit enim ille a verbis *ἦν δὲ τῶν πάνυ κατὰ γένος Ἀθήνησι δοξαζομένων ὁ Θουκυδίδης* de Melesiae filio Thucydide, cfr. n. l. §. 1. p. 9. idque eo evidentius apparet, quominus in nostrum scriptorem, quae protulit, primis quadrant, veluti inclaruisse oratorem ita ut a Pericle accusante defenderit Pyrilampem quendam, civitati eum praefuisse, ut qui archontis munere functus sit, eiectum denique esse testarum suffragiis. Pergit deinde auctor hunc Thucydidem ostracismo patria expulsum (*φευγὼν δὲ κ. τ. λ.*) in Aegina commoratum insulae incolas exhausisse. Omnem profecto dubitationem tollit hac accusatione gravi rerum publicarum gubernatorem notari, quod hic teste eodem auctore erat avaritiae suspectus; dicit enim *μεγαλόφρων δὲ ἐν τοῖς πράγμασι γενόμενος, ἅτε φιλοχρηματῶν, οὐκ εἴα* (pro quo *εἴατο* vel *εἰάθη* scribi vult Albertus Dryanderus in selectis capitibus commentationis de Antiphontis Rhamnusii vita et scriptis, Halis 1838. p. 45.) *τὸν πλείονα χρόνον*

προστατεῖν τοῦ δήμου. Id certe nemo credat et Thucydidem Melesiae filium et Thucydidem Olori turpis quaestus pariter acidos fuisse; praesertim quum haec de politico narratio, si modo semel in scriptorem, quoniam is quoque in Aegina versatus et nominis splendore notissimus erat, translata erat, libenter excipiebatur credebaturque: quum invidia multitudinis saepissime laudes egregiorum virorum extenuari atque (proh dolor!) infamiam eorum nominibus moveri didicerimus: Nil autem facilius, quam ut quis nummos nimis amasse existimetur. Exemplo est clarissimus Leibnitzius, qui quamquam rem domesticam totam famulis curandam permisit, sordidae tamen avaritiae est accusatus.

3) Siciliam visitavit: quod quum verisimile sit, quia exsulem eum in Italia vixisse tradunt veteres, tum ex accuratissima Siciliae insulae cognitione perspicuaque urbis Syracusarum descriptione apparet, quam tam dilucide explicare nullo modo potuit, si urbem locaque bello memorabilia non vidisset ipse. Neque hanc urbem solam, sed ceteras quoque bene cognovit (verbi causa, nonne quae VI. 4. de Gela dixit: *τὸ δὲ χώριον, οὗ νῦν ἡ πόλις ἐστὶ καὶ ὃ πρῶτον ἐτειχίσθη Λίνδιοι καλεῖται* eum Gelae accepisse arbitreris?). Quae de antiquissima Siciliae conditione atque de coloniis conditis initio libri sexti tradidit (verbi causa quae de Sicanis c. 2. dixit), quomodo potuerit indagare, nisi Siciliam ipsam adiit, non intelligo. Accedit quod res, quae in Sicilia gestae sunt, singulas quasque diligenter memorans accuratissime descripsit (VI. 32.—VIII.), eas quae in Graecia ipsa eodem tempore agebantur, brevissime narravit, velut Thespiensis populi conatus adversus optimates factos (VI. 95.) uno verbo tetigit (VII. 19.), maximi momenti rem, qua Atheniensium fortuna Spartanis Deceleam capientibus in gravissimum discrimen vocata est.

4) Italiam adiit teste Timaeo. Quod improbatur Marcellino §. 25.: *μὴ γὰρ δὴ πειθώμεθα Τιμαίῳ λέγοντι, ὡς*

φυγὼν ᾤκησεν ἐν Ἰταλίᾳ: sed quidni sequamur Timaeum? Scriptor ignotus §. 7. Thucydidem Xenocrito duce (anno ut videtur Olymp. LXXXIV. 1. s. 444. a. Ch. n.) Sybarim migravisse asserit, confundens haud dubie Thucydidem cum Herodoto, scriptorem cum scriptore. Vide Popponis Prolegomena V. I. p. 27. Heysii librum de Herodoti vita et itineribus Berolini 1826. p. 69. Goelleri editionem Thucydidis alteram V. I. p. 7. Contra Krügerus, Leben des Thukydides p. 50 sq. haecce disputat: „Wohl wäre es möglich, dass auch Thukydides' Vater mit seiner Familie, vielleicht vom Herodotos dazu angeregt, sich den Auswanderern angeschlossen. Ja man könnte sogar vermuthen, dass Oloros dort gestorben sei. (Quasi non liceat omnia, quae rationis legibus non prorsus repugnant, cogitari!) Denn dürfte man sagen, da, wo Marcellin beweisen will, dass der Vater des Geschichtsschreibers Oloros geheissen, führt er nur die Grabschrift des Sohnes an, warum nicht die des Vaters, wenn dieser in der Familiengruft zu Athen bestattet war? Also lag er wohl zu Thurii begraben. Dieser Grund ist indess leicht zu beseitigen. Die Grabschrift des Sohnes hatte dieselbe Beweiskraft, wie die des Vaters, und der Biograph führt jene an, weil sie zugleich eine Angabe über den Thukydides enthält. Gegen die Annahme der Auswanderung des Oloros lasst sich erinnern, dass derselbe sich wahrscheinlich nicht leicht werde entschlossen haben, von seinen in Thrake gelegenen Bergwerken sich noch weiter zu entfernen.“ Haec non digna esse, quae refellantur, quisque videt, quod vero ad sepulchri inscriptionem attinet, Marcellinum ea tantum verba, quae Thucydidis sepulchro inscripta erant, ob eam praecipue causam protulisse duco, quod ad probandum id quod voluit sufficiebant. Olorum hominem ignotum oblivio condebat, neque de uno quoque Oloro, sed de Thucydidis patre quaestio fuit. In sepulchro autem Olori nostri inscriptum fuisse hunc genuisse Thucydidem, nemo existimaverit.

Timaeus apud Marcellinum §. 33. Thucydidem mortuum esse in Italia tradit. Poppo in Prolegomenis I, p. 27. huic narrationi ut ex vita Herodoti huc translatae fidem prorsus detrahit, Goellerus V. I. p. 7. id de morte Thucydidis in Italia non tradidisse Timaeum, sed ex scriptis Timaei, qui tale quid scripsisse, minine putandus sit, grammaticos false retulisse, arbitratur, reputata eorum socordia, quum Herodotus etiam ab aliis cum Thucydide confundatur, velut rursus a Suida v. *ὁμαιχμία,* ubi, quae verba adscripsit sub nomine Herodoti, ea Thucydidis I. 18. sunt. Vide Goellerum p. 26. Uterque vir doctus et Poppo et Goellerus coniectavit; Goellero obstare videntur verba Marcellini: *τὸ δ' ἐν Ἰταλίᾳ Τίμαιον αὐτὸν καὶ ἄλλους λέγειν κεῖσθαι.* Sepulchrum igitur in Sicilia fuit Thucydidis. Itaque si Thucydides in Italia commoratus est (quod et verisimile est et ab eodem Goellero I. c. p. 18. conceditur) facile potuit error nasci, Thucydidem fuisse ex colonis atque mortuum esse in Italia.

5) Marcellinus §. 24.: *γενόμενος δ' ἐν Αἰγίνῃ μετὰ τὴν φυγήν.* Ignotus scriptor §. 7.: *φεύγων δὲ ἐν Αἰγίνῃ διέτριβε, κἀκεῖ λέγεται τὰς ἱστορίας αὐτὸν συντάξασθαι.* Quam rem negat Krügerus, Leben des Thucydides p. 48.: „Aegina nämlich war damals von Athenischen Kleruchen besetzt und also gewiss ein für ihn verschlossener Aufenthaltsort.“ Qua ille ratione rem difficilem testimonia quidem esse demonstravit. Sed quum tam pauca exstent de vetusto illo tempore testimonia, temerarium esset, consectari id, quod testimonia, quae habemus, reddat dubia. Iam vero quod ad hanc terram attinet, commodissimam certe ad observandos belli eventus, non negligemus Aeginetarum animos erga Athenienses infestos, insulamque sub finem belli in ditione Spartanorum fuisse. Profecto non est, cur de re dubitemus; nam quamquam Krügerus pergit: wenn diese Nachricht (versatum esse in Aegina insula Thucydidem nostrum) nicht rein erdichtet ist, so könnte man vermu-

then, dass sie auf den Sohn des Melesias zu beziehen sei, tamen verba *κἀκεῖ λέγεται τὰς ἱστορίας αὐτὸν συντάξασθαι* satis probant ignotum scriptorem secutum esse alios auctores, qui quod attinet ad sedem Thucydidis in Aegina collocatam, non de Melesiae filio cogitaverint. Haud dubie ipse, sicut iam demonstravimus quum uterque Thucydides exsules fuerint, res eorum miscuit. Thucydidem in Aegina commoratum esse, quodammodo confirmatur Scholiis ad Thuc. V. 26.: *ὅτι ὁ συγγραφεὺς εἴκοσι ἔτη ἔφυγε τὴν πατρίδα καὶ περὶ Πελοπόννησον διέτριβε.* Nimis tamen coniecturae indulgere videntur ii, qui (velut Goellerus ed. Thuc. p. 17. et quem ille secutus est Krügerus, Leben des Thukydides p. 50.) Thucydidem Lacedaemone quoque versatum esse propter verba Thuc. I. 9. 20. volunt. Namque Thucydides melius edoctus, quam plerique Athenienses, vulgares opiniones corrigere potuit, etiamsi non fuerat Spartae, urbe peregrinis invisa. Immo, si ibi commoratus esset, plura eum, quam protulit, narraturum fuisse existimo de civitate Spartanorum.

Si argumento essent verba Thuc. IV. 68. — *ἐξέδραμον, οὗ νῦν τὸ τροπαῖόν ἐστι·* scriptor etiam Megarae versatus esset. At nihil confirmant. — Simili modo de monumento Amphipoli propter Brasidae de Cleone reportatam victoriam exstructo loquitur V. 10.

6) Plutarchus *περὶ φυγῆς* c. 14.: *Καὶ γὰρ τοῖς παλαιοῖς (ὡς ἔοικεν) αἱ Μοῦσαι τὰ κάλλιστα τῶν συνταγμάτων καὶ δοκιμώτατα φυγὴν λαβοῦσαι συνεργὸν ἐπετέλεσαν. Θουκυδίδης Ἀθηναῖος συνέγραψε τὸν πόλεμον τῶν Πελοποννησίων καὶ Ἀθηναίων περὶ τὴν Σκαπτὴν ὕλην.* Marcellinus §. 25.: *ἀλλὰ κἀκεῖθεν* (ab Aegina insula) *μετῆλθε καὶ διατρίβων ἐν Σκαπτῇ ὕλῃ ὑπὸ πλατάνῳ ἔγραφε.* Iam quisque videt Plutarchum eum ad Socratis exemplum sub platano scribentem fecisse. §. 46. (in secunda parte narrationis de vita Thucydidis, quam Marcellino abiudicavimus, cuius auctor de itinere in Aeginam

facto tacet.) καὶ ἀπελθὼν (post exsilium decretum) ὥς φασιν ἐν τῇ Θρᾴκῃ τὸ κάλλος ἐκεῖ τῆς συγγραφῆς συνέθηκεν.

His fidem inesse negavit Krügerus (Leben des Thuk. p. 48 sq.), quia si verum dicerent, Thucydides remotior a bello aetatem egisset. At oblitus est vir doctus res multas easque gravissimas in Thracia atque in Macedonia esse actas. Consentiunt ille et Goellerus (ed. Thuc. I. p. 29. 30.) Thucydidem, quum Thasus insula et et Scapteshyla (quam eandem fortunam atque Thasum habuisse Goellerus opinatur) in Atheniensium potestate fuerint secure in illa regione vivere non potuisse, itaque exsulem aut omnino non ibi egisse, aut intra biennium tantum, dum Thasus insula desciscens ab Atheniensibus, regeretur a duce Spartanorum Olymp. XCII. 1. — XCII. 3. 412—410. a. Ch. n. Attamen ut fontium auctoritatem augeamus, reputare nos oportet, in Thaso insula duas exstitisse partes, quarum altera viribus validior infesta Atheniensibus fuit (Thuc. VIII. 64. Xenoph. Hellen. I. 4. §. 9.), hisque motibus civilibus Thucydidem virum permagnae (sicuti dixi) apud incolas gratiae, quum eum Athenienses ob sinistram fortunam expulsum ex patria vix amplius vexaverint, facile obtinuisse, ut aut Scapteshylae aut in propinquo commorari posset. Προδοσία enim vario modo puniebatur. Eos enim, qui φρούριον ἢ στρατιὰν ἢ ναῦς hostibus tradiderant aut praeparaverant κατάλυσιν τοῦ δήμου, quae videlicet vera significatio criminis maiestatis (ex nostra ratione Hochverrath), Athenienses solebant θανάτῳ ζημιῶσαι καὶ τὰ χρήματα δημοσιεῦσαι (cfr. Xenophontis Hellenicorum L. I. 7. §. 10.); sed verbum latius patebat, ita ut omnes quorum desidia vel negligentia (sive δειλίᾳ sive ἀστρατείᾳ vel quacunque alia causa) rebus publicis detrimenti aliquid attulerant, velut Thucydides existimabatur, προδοσίας quidem accusarent sed punirent levius, sive mulcta aliqua irrogata sive dicta relegatione. Itaque noster quamquam in exsilium pulsus et terram Atticam fugere coactus, bona

non amisisse videtur. Ea qua Athenienses excellebant humanitate bona mulieris damnati non publicabantur. Quae igitur Thucydides dotem acceperit, ea certe retinebat.

Itaque Thucydides fortasse in vicinia Scapteshylae vitam egit, quod videtur Plutarchus verbis *περὶ τὴν Σκάπτην ὕλην* tradere. Ceterum non negligenda duco verba Thucydidis VIII. 64.: *καὶ ἀπελθόντος αὐτοῦ* (Diotrephis, qui Thasiorum rempublicam mutaverat) *οἱ Θάσιοι δευτέρῳ μηνὶ μάλιστα τὴν πόλιν ἐτείχιζον, ὡς τῆς μὲν μετ' Ἀθηναίων ἀριστοκρατίας οὐδὲν ἔτι προςδεόμενοι, τὴν δὲ ἀπὸ Λακεδαιμονίων ἐλευθερίαν ὅσαι ἡμέραι προςδεχόμενοι· καὶ γὰρ καὶ φυγὴ αὐτῶν ἔξω ἦν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων παρὰ τοῖς Πελοποννησίοις, καὶ αὕτη μετὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ἐπιτηδείων κατὰ κράτος ἔπρασσε ναῦς τε κομίσαι καὶ τὴν Θάσον ἀποστῆναι.*
